

Marlena Kaczmarek

Geneza i rozwój prasy polonijnej oraz emigracyjnej

Rocznik Prasoznawczy 6, 171-191

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Geneza i rozwój prasy polonijnej oraz emigracyjnej

STRESZCZENIE

W artykule zostały zaprezentowane początki funkcjonowania prasy polonijnej oraz polskiej prasy emigracyjnej, z uwzględnieniem jej historycznego rozwoju. Autorka ukazała rozkwit polskiej prasy, wydawanej poza granicami kraju na przykładzie kilku państw, m.in. Stanów Zjednoczonych, co pozwala na zestawienie i porównanie charakteru poszczególnych periodyków polskojęzycznych w różnych częściach świata. Ponadto polska prasa emigracyjna została ukazana w porządku chronologicznym. W opracowaniu odnajdziemy również różnorakie przykłady funkcji, jakie pełniła prasa polska na obczyźnie. Co więcej, autorka zaznaczyła różnicę pojęciową między prasą emigracyjną a prasą polonijną, podając wiele definicji.

SŁOWA KLUCZOWE: prasa polonijna, polska prasa emigracyjna, funkcje prasy, polonijne ośrodki wydawnicze

1. Uwagi wstępne

Tworzenie skupisk polonijnych w różnych częściach świata wiązało się bezpośrednio z falami wychodźstwa z Polski. Pierwsza fala emigracji miała związek z upadkiem powstań narodowych. Wówczas ojczyznę opuściło kilkanaście tysięcy osób, głównie polityków, artystów i wojskowych. W latach 1870-1913 miała miejsce druga fala emigracji, tzw. emigracja ekonomiczna, która objęła 3,5 mln osób. Wychodźcy osiedlali się głównie w Europie Zachodniej oraz USA. W trakcie trzeciej fali emigracyjnej, podczas dwudziestolecia międzywojennego, z Polski wyjechało 2,5 mln rodaków, z których większość była w wieku produkcyjnym. II wojna światowa przyniosła kolejną falę emigracji, która liczyła 3 mln Polaków. Uchodźstwo wojenne dotknęło zwłaszcza wybitne jednostki – artystów, naukowców, polityków i wojskowych. Zakończenie wojny nie powstrzymało procesu emigracyjnego. Głównie ze względów politycznych, w latach 1945-1955 ojczyznę opuściło 600 tysięcy obywateli, a w latach 1956-1979 kolejne 800 tysięcy osób. Nieskrępowana pod względem prawnym możliwość opuszczania naszego kraju przyczyniła się do następnych fal emigracyjnych. Jak podają statystyki, w każdym roku ostatniej dekady XX w. z Polski wyjeź-

* mgr; doktorantka w Zakładzie Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

dżało 100 tysięcy obywateli. Ostatnia duża fala emigracji ma bezpośredni związek z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Wówczas z ojczyzny wyjeżdżali zwłaszcza ludzie młodzi, wykształceni, którzy poszukiwali lepszych perspektyw życiowych, możliwości rozwoju oraz stabilizacji materialnej i socjalnej¹.

Polonia zamieszkuje obecnie w ponad 40 państwach na całym świecie, a najliczniejsze grupy emigrantów znajdują się w USA i republikach byłego ZSRR. Według danych szacunkowych z 2007 r. w USA zamieszkiwało ponad 10 mln 600 tysięcy Polaków oraz Amerykanów polskiego pochodzenia. Największe skupiska Polonii znajdowały się w Chicago, Nowym Jorku i Detroit. Poza USA wymienia się liczne zbiorowiska Polaków w: Brazylii (1 mln 800 tysięcy), Kanadzie (900 tysięcy), Argentynie (450 tysięcy), Australii (200 tysięcy), Urugwaju (10 tysięcy) oraz Meksyku (10 tysięcy)². Kolejnym miejscem ze znaczącą grupą Polonii są państwa byłego ZSRR. I tak dane z 2007 r. podają, że Białoruś zamieszkiwało ponad 900 tysięcy Polaków, Ukrainę – 900 tysięcy, Litwę – 300 tysięcy, Federację Rosyjską – 300 tysięcy, Kazachstan – 100 tysięcy, Mołdawię – 10 tysięcy³. W Europie Zachodniej Polonia najliczniej zamieszkuje Niemcy – 2 mln osób, Francję – 1 mln 500 tysięcy oraz Wielką Brytanię, według różnych źródeł, od 500 tysięcy do 1,3 mln. Polaków nie brakuje także na kontynencie afrykańskim, gdzie najliczniejsze zbiorowisko Polonii znajduje się Republice Południowej Afryki (35 tysięcy). Statystki podają, iż poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej mieszka obecnie około 21 mln Polaków i osób polskiego pochodzenia⁴.

Bez względu na przyczyny opuszczenia kraju i nowe miejsce osiedlenia, Polacy wykazują chęć kultywowania dziedzictwa narodowego, pielęgnowania języka ojczystego oraz przekazywania kultury rodzimej kolejnym pokoleniom, urodzonym już na obczyźnie. Dlatego naturalne wydaje się jednoczenie w organizacje i stowarzyszenia polonijne, zakładanie polskich szkół czy grup parafialnych. Wszystkie te środowiska pragną informować swoich członków i sympatyków o działalności, aktualnych wydarzeniach w „nowej ojczyźnie”, a przede wszystkim dążą do podtrzymywania polskości na obczyźnie. Nie może zatem dziwić zakładanie biuletynów, informatorów związanych z konkretną organizacją, jak również redagowanie ogólnoinformacyjnych dzienników bądź magazynów o stałej periodyczności. „Gazeta polska na emigracji to placówka polskiej kultury, to instytucja narodowa i dobroczynna. To jest ogniwo, które łączy różne osiedla polskie. Jest to centrum, z którego wychodzą: wiadomości, ostrzeżenia, rady i ogłoszenia różnych im-

¹ K. Alberski, *Z tradycji i współczesności gromadzenia bieżących czasopism polonijnych w Bibliotece Narodowej*, [w:] *Kultura książki i prasy polonijnej. Dziedzictwo narodowe i światowe*, red. M. Kalczyńska, D. Sieradzka, ks. Z. Małecki, Katowice 2009, s. 160-161.

² *Polonia w liczbach*, [w:] *Wspólnota Polska* [online] [dostęp: 13 marca 2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=pwko00>

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

prez itp. Z tego tytułu gazeta polska jest wspólną własnością Polaków⁵. Taki postulat, wysnuty przez redakcję jednego z australijskich pism polonijnych, ilustruje, jak istotną rolę pełni prasa polska na obczyźnie. Zdecydowana większość periodyków polonijnych ukazuje się w języku polskim (70%), jednak część jest redagowana dwujęzycznie (9% tytułów w języku polskim i angielskim; 3% – w języku polskim i szwedzkim), a inne drukowane są jedynie w języku kraju osiedlenia się (7% w języku angielskim; 4% – niemieckim; 2% – francuskim; 5% – inne języki)⁶.

Uszeregowanie, skategoryzowanie tytułów polonijnych jest zadaniem wyjątkowo trudnym, zwłaszcza jeśli dotyczy odległych czasów. Wiele tytułów polskiej prasy emigracyjnej oraz polonijnej ukazywało się nieregularnie, jedne zostały wznawiane pod zmienionym tytułem, kolejne przenosiły się do innych miast bądź krajów. Niestety, w większości przypadków brak danych, a te dostępne są niepełne. Jan Kowalik zauważa, iż „płynność szlaków uchodźczych, konspiracyjny charakter wielu publikacji, prymitywizm i tymczasowość warunków, wśród których rozwijać się wypadło kulturze polskiej na obczyźnie, tłumaczą opłakany stan badań prasoznawczych Emigracji, naświetlając zarazem trudności, z jakimi walczyć musi zbieracz jej roczników i badacz jej dziejów⁷”. Nie ma bowiem inicjatyw odpowiednich instytucji, które zajęłyby się kompletowaniem spisu tytułów czasopism wychodźczych, stworzono zbyt mało bibliografii z materiałami do dziejów prasy, brakuje także monografii prasoznawczych. Jednak kilkoro naukowców podjęło się próby rejestracji polskich czasopism ukazujących się na obczyźnie. Pionierem w tej dziedzinie jest Stanisław Zieliński, który opublikował w 1935 r. *Bibliografię czasopism polskich zagranicą 1830-1934*. Jan Kowalik jest autorem indeksu pt. *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*, wydane w latach 1972-1974. Skategoryzował w nim ponad 4000 polskich wydawnictw, rozpowszechnianych w latach 1939-1984 w 60 krajach świata. Szkic *Czasopiśmiennictwo*, zamieszczony w publikacji *Literatura na obczyźnie 1940-1960*, jest kolejnym kompleksowym opracowaniem, który obrazuje rozwój polskiej prasy emigracyjnej w ponad 30 krajach świata po 1939 r.⁸ *Catalogue of Polish periodicals in Polish or relating to Poland and other Slavonic countries published outside Poland since September 1st, 1939* to kolejna kompleksowa praca autorstwa Marii Danielewicz, Genowefy Sadowskiej oraz Barbary Jabłońskiej, wydana w Londynie w 1964 r. oraz 1971 r. Do tego zbioru wypada zaliczyć także artykuł Andrzeja Paczkowskiego pt. *Badania nad prasą polską za granicą w latach 1960-1980* oraz Jerzego Myślińskiego pt. *Polska prasa emigracyjna w latach drugiej wojny światowej*⁹.

⁵ J. Lencznarowicz, *Prasa i społeczność polska w Australii 1928-1980*, Kraków 1994, s. 94.

⁶ K. Alberski, *Z tradycji...*, op. cit., s. 163.

⁷ A. Bajor, *Jan Kowalik – badacz i bibliograf prasy polonijnej*, [w:] *Kultura książki i prasy polonijnej...*, op. cit., s. 148.

⁸ Ibidem, s. 152.

⁹ J. Kowalik, *Bibliografia polskiej diaspory w ostatnim ćwierćwieczu: stan i zadania*, [w:] *Oświata, książka, prasa na obczyźnie*, red. C. Czaplński, Londyn 1989, s. 98.

2. Prasa polonijna a prasa emigracyjna

Encyklopedia wiedzy o prasie podaje, że prasa polonijna to „ogół gazet i czasopism redagowanych przez Polaków poza granicami kraju ojczystego”¹⁰. Są one kierowane głównie do polskich grup etnicznych, które zamieszkują poza ojczyzną. Prasa ta odznacza się stabilnością – nie jest wydawana okresowo, tak jak to ma miejsce w przypadku prasy emigracyjnej. Należy podkreślić, że prasa polonijna to zbiór tych gazet i czasopism, które są wydawane przez polskie grupy etniczne zamieszkujące obcy kraj na stałe (często od wielu pokoleń). Najistotniejszą rolą tego rodzaju prasy jest podtrzymywanie więzi z narodem, pielęgnowanie historii i tradycji, a także integracja środowiska polonijnego.

Inaczej uważa Jan Lencznarowicz, według którego prasa polonijna to wszelkie wydawnictwa periodyczne, drukowane poza granicami Polski w języku polskim lub obcym w celu zaspokojenia potrzeb czytelników polskiego pochodzenia. Definicja ta uwzględnia zarówno czasopisma wydawane dla Polonii, jak i przez Polonię¹¹.

W wymienionej wyżej encyklopedii odnajdujemy definicję prasy emigracyjnej, określoną jako zjawisko szersze od prasy polonijnej. Jest to prasa „wydawana przez emigrantów i przeznaczona dla środowisk emigracyjnych, tymczasowo (w założeniu przynajmniej) osiadłych w obcym kraju”¹². Podstawową różnicą między omawianymi typami prasy jest czas ukazywania się. Zatem prasa emigracyjna ma charakter okresowy, ale może być wydawana nawet przez wiele lat (np. prasa Wielkiej Emigracji we Francji po 1831 r.).

Natomiast Jan Kowalik, badacz prasy polonijnej, za prasę wychodźczą uważa „nie tylko wydawnictwa typograficzne o znacznych nakładach, ale również wydawnictwa powielaczowe, ukazujące się w kilkudziesięciu egzemplarzach, a nawet gazetki ścienne, przepisywane ręcznie lub na maszynie (...). Zadania prasy spełniały, i do dziś spełniają, również biuletyny i komunikaty organizacji, agencji prasowych, gmin wyznaniowych, instytucji naukowych, kół pułkowych itp., które zwracają się wprawdzie do ograniczonego czy wybranego audytorium, niemniej docierają często tam, gdzie nie dochodzi żadna inna polska gazeta (...)”¹³.

3. Rozwój historyczny prasy polonijnej

Początki prasy polonijnej są związane ze zbiorowym wychodźstwem ludności polskiej przede wszystkim do krajów Europy Zachodniej oraz USA i Kanady w celach zarobkowych. Ta fala emigracyjna, która z założenia była sezonowa, przekształciła się w stały pobyt na obczyźnie. Chociaż licz-

¹⁰ *Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław 1976, s. 180-181.

¹¹ J. Lencznarowicz, *Prasa...*, op. cit., s. 6.

¹² *Encyklopedia...*, op. cit., s. 180-181.

¹³ A. Bajor, *Jan Kowalik...*, op. cit., s. 147.

ba osób wyjeżdżających w poszukiwaniu lepszego życia stopniowo malała, to zjawisko wychodźstwa trwało nieprzerwanie także po I wojnie światowej. Druga duża fala emigracji pojawiła się w czasie II wojny światowej. Wówczas nawet małe skupiska Polaków na obczyźnie wydawały gazety i chociaż często było to wydawanie krótkotrwałe (np. związane z pobytem polskich oddziałów wojskowych w danym miejscu), a koniec wojny oznaczał ich likwidację, to są zaliczane do grona prasy polonijnej w szerokim tego słowa znaczeniu. Te gazety, którym udało się przetrwać, zostały „włączone” do zbioru tzw. normalnej prasy polonijnej¹⁴.

3.1. Ameryka Północna i Południowa

Najdawniejsze pisma polonijne powstały w USA, kiedy do Nowego Świata przybyła pierwsza fala emigracji zarobkowej. Gazety były wydawane we wszystkich skupiskach Polaków: w Nowym Jorku, Chicago, Detroit, Buffalo. Za pioniera uważa się nowojorskie *Echo z Polski*, którego pierwszy numer ukazał się w 1863 r. Jednak dopiero założenie dwutygodnika *Orzeł Polski* w 1870 r. w Waszyngtonie rozpoczęło nieprzerwaną historię prasy polskiej w Ameryce. Następnie w 1872 r. powołano tygodnik *Pielgrzym* oraz *Swoboda*, w kolejnych latach pojawiły się periodyki pt. *Gazeta Polska w Chicago*, *Przyjaciel Ludu*; w 1887 r. rozpoczęły działalność dwa dzienniki: *Kurier Chicagowski* i *Kurier Polski w Chicago*, zaś 1888 r. to początek wydawania *Dziennika Polskiego* w Milwaukee. Powstają ponadto gazety specjalistyczne, np.: zajmujące się muzyką i śpiewem *Ziarno*, humorystyczna *Osa*, poradnik medyczny *Lekarz Domowy*, czy magazyn literacki *Tygodnik Naukowo-Powieściowy*. Nie brakuje także gazet należących do organizacji społecznych i politycznych, np.: *Zgoda*, *Wiara i Ojczyzna*, *Kropidło*¹⁵.

Andrzej Paczkowski wskazuje na specyficzny styl panujący w początkowych latach wydawania prasy polonijnej w USA. Wypowiedzi dziennikarskie były „amerykanizowane”, czyli miały ostry i personalnie polemiczny charakter. Ponadto utrzymała się pewna struktura zawartości pism, tzn. występowały następujące działy: krótkie informacje ze świata, wiadomości ze Stanów Zjednoczonych, nowiny z życia Polonii, informacje lokalne, powieści w odcinkach, opowieści z historii Polski¹⁶.

Rozwój prasy polonijnej w USA następował systematycznie. I tak w połowie lat 80. XIX w. drukowano 4-5 tytułów. Badania prowadzone przez Jana Wepsięcia wykazują, że w latach 1870-1884 wydawano łącznie 17 pism polonijnych, natomiast w 1887 r. na rynku funkcjonowały już 22 czasopisma. W kolejnym przedziale czasowym, w latach 1885-1892, drukowano 80 pism, zaś w samym tylko 1892 r. redagowano 57 tytułów

¹⁴ *Encyklopedia...*, op. cit., s. 180-181.

¹⁵ A. Paczkowski, *Prasa polska na obczyźnie (1870-1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864-1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976, s. 223-231.

¹⁶ *Ibidem*, s. 233-235.

polonijnych w całych Stanach Zjednoczonych¹⁷. Natomiast dane zaprezentowane w *Encyklopedii wiedzy o prasie* mówią, że w 1900 r. drukowano 39 pism polonijnych, w 1920 r. – 79, w 1939 r. – 108 (w tym 19 dzienników, 70 tygodników, 19 miesięczników), natomiast jednorazowy nakład prasy wynosił ok. 2 mln egzemplarzy¹⁸. Inne dane podają ponadto, iż łączny nakład pism polskich w USA na przełomie XIX i XX w. wynosił 75-80 tysięcy egzemplarzy¹⁹. Ten skok ilościowy prasy na amerykańskiej ziemi wynikał z sytuacji wewnątrz grupy Polonii, jej rozbitcia, sympatyzowania z różnymi grupami politycznymi czy narodowościowymi, które posiadały swoje organy prasowe. Co więcej, Polacy ochoczo włączali się do działalności politycznej i publicznej w miejscu zamieszkania, a proces adaptacji do nowego środowiska kulturowego oraz życie w aglomeracjach miejskich przyczyniły się do popularyzacji czytelnictwa prasy w ogóle, a więc także periodyków polonijnych. Duża ilość tytułów wiązała się także z liberalnymi przepisami prawnymi oraz łatwością zakładania biznesu wydawniczego²⁰. Choć większość wydawnictw miała efemeryczny żywot, wiele z nich prezentowało bardzo niski poziom edytorski, to jednak te, które przetrwały najgorsze czasy, służyły Polonii przez wiele lat.

Prasa polonijna ukazująca się w USA wyróżniała się spośród tego typu wydawnictw powstałych w innych krajach. Przede wszystkim na charakter gazet wpłynęła liczebność emigrantów (najliczniejsza grupa osiadła właśnie w USA), którzy wręcz domagali się prasy polskiej. Po drugie, prasa polonijna w Ameryce jest najstarsza, najbardziej typowa. Powstała „z potrzeby utrzymania poczucia narodowego, integracji skupisk polonijnych, pragnienia informacji ze starego kraju oraz z konieczności szybkiego zaznajomienia się z warunkami życia w nowym miejscu osiedlenia”²¹. Początkowo inicjatorami powstania tej prasy były osoby prywatne, czasem związki religijne lub społeczne. Oznacza to, że poziom warsztatu dziennikarskiego był raczej marny, a sytuacja uległa poprawie dopiero w 1905 r., kiedy do USA przybyło wielu zdolnych polskich dziennikarzy. Mimo słabego poziomu edytorskiego wielu autorów podkreśla, że pisma polonijne na amerykańskiej ziemi były łącznikiem z ojczyzną, jednoczyły mieszkańców określonego regionu lub zwolenników opcji politycznej, a przede wszystkim były drukowane w języku polskim.

Rozwój prasy polonijnej w **Kanadzie** przypada na początki XX w. Pierwsza gazeta, *Głos Kanadyjski*, rozpoczęła działalność w 1904 r., kolejna *Echo Kanadyjskie* została założona w 1906 r., następnie powstały tytuły: *Prawda*, *Gazeta Polska*. Jednak żadne z nich nie utrzymało się długo na rynku wydawniczym. Dopiero *Gazeta Katolicka w Kanadzie* przerwała

¹⁷ A. Paczkowski, *Prasa polska...*, op. cit., s. 228-229, 232.

¹⁸ *Encyklopedia...*, op. cit., s. 181.

¹⁹ A. Paczkowski, *Prasa...*, op. cit., s. 237.

²⁰ Ibidem, s. 232-233.

²¹ *Encyklopedia...*, op. cit., s. 180.

złą passę i służyła Polonii aż do 1951 r. Monopol katolickiego wydawnictwa przerwał w 1915 r. świecki tygodnik *Czas*²².

Ameryka Południowa jest kolejnym miejscem, gdzie dotarła emigracja zarobkowa, więc i tutaj powstawały gazety polonijne. W 1892 r. rozpoczęto kolportaż *Gazety Polskiej w Brazylii*. W kolejnych latach w Brazylii powstają m.in.: *Polonia*, *Kurier Parański*, *Prawda*. Należy podkreślić, że wyżej wymienione pisma, oprócz *Gazety Polskiej w Brazylii*, były krótkotrwałe, a jakość warsztatu dziennikarskiego daleko odbiegała od ideału. Dopiero w 1904 r. nastąpiła pewna zmiana jakościowa w wydawnictwach polskich. Wówczas bowiem rozpoczęto redagowanie tygodnika *Polak w Brazylii*, który pretendował do miana gazety „na wyższym poziomie”. Organizacje społeczne i polityczne starały się docierać do swoich sympatyków przez własne organy prasowe, przykładem może być *Niwa* – pismo reprezentujące nurt demokratyczny, laicki i antyklerykalny. Z dostępnych danych wynika, że w latach 1982-1918 na terenie Brazylii było redagowanych 25 pism polonijnych²³.

Polonia argentyńska ukształtowała się w tym samym czasie co *Polonia* brazylijska, ale przez pewien czas nie zdecydowała się na założenie własnego pisma polonijnego. Początkowo Polacy mieszkający w Argentynie korzystali z *Gazety Polskiej w Brazylii*, ale ostatecznie w 1913 r. postanowiono wydać lokalną gazetę *Echo Polskie*, a parę lat później rozpoczął się druk *Wiadomości Polskich*. Jednak prężny rozwój prasy polonijnej w Argentynie przypada na okres międzywojenny²⁴.

Według dostępnych statystyk w Brazylii, Argentynie i Urugwaju łącznie ukazało się ok. 80 pism polonijnych różnego rodzaju²⁵.

3.2. Australia

Na kontynencie australijskim prasa polonijna rozwinęła się dopiero po II wojnie światowej, a zatem jest zjawiskiem stosunkowo młodym w porównaniu z innymi ośrodkami polonijnymi. Nie oznacza to, że wcześniej nie ukazywały się polskie periodyki na tym kontynencie. Jan Lencznarowicz dokonał kompleksowego opisu tytułów polonijnych, w odniesieniu do charakteru emigracji polskiej²⁶. Wymienia 157 pism ukazujących się na przestrzeni lat 1928-1980. Wśród tytułów można wymienić: *Stronicę Polską*, periodyk, który rozpoczął historię prasy polskiej w Australii w 1928 r., a także inne czasopisma, m.in: *Wiadomości Polskie*, *Głos Polski*, *Echo*, *Nasza Droga*, *Polonia* oraz *Kurier Polski*²⁷.

²² A. Paczkowski, *Prasa...*, op. cit., s. 251-252.

²³ Ibidem, s. 247-250.

²⁴ Ibidem, s. 250.

²⁵ *Encyklopedia...*, op. cit., s. 181.

²⁶ Więcej informacji nt. prasy polskiej w Australii znajduje się w publikacji Jana Lencznarowicza pt. *Prasa i społeczność polska w Australii 1928-1980*.

²⁷ J. Lencznarowicz, *Prasa...*, op. cit., s. 7, 221-233.

3.3. Europa

Duża część polskiej emigracji w latach 70. XIX w. zdecydowała się osiedlić w **Europie Zachodniej**. Pierwsze pismo, *Gazeta Polska w Berlinie*, zostało założone w 1890 r. Kolejne czasopisma drukowane w owym czasie to: *Dziennik Berliński*, *Gazeta Robotnicza*, *Tygodnik Berliński*, *Tydzień*, *Przewodnik Zdrowia*, *Robotnik*. Liczne skupisko Polaków znajdowało się w niemieckiej Westfalii, gdzie w 1891 r. wydano pismo *Wiarus Polski*, które stało się jednym z ważniejszych i ciekawszych pism polonijnych w ogóle. Dopiero w 1909 r. *Wiarusowi* przyszło konkurować z innym pismem, a okazał się nim dziennik *Narodowiec*²⁸. Prasa polonijna w Niemczech rozwijała się bardzo szybko i prężnie, o czym może świadczyć liczba 220 tytułów ukazujących się na przestrzeni lat, do wybuchu II wojny światowej²⁹.

We **Francji** sytuacja prasy polonijnej była odmienna. Emigracja zarobkowa do tego kraju rozpoczęła się późno, a powstająca prasa była kształtowana zwłaszcza przez członków dawnej emigracji politycznej oraz osoby (głównie artystów) przyjeżdżające do Francji w innych celach niż zarobkowe. Przykładem typowej gazety polonijnej jest *Goniec Polski*, ukazujący się w Paryżu od 1900 r.³⁰

We wschodniej części Europy, mimo nieufności i nienawiści do zaborczej Rosji, Polonia osiedlała się i tam. Polacy, nie mając możliwości zakładania organizacji narodowych, kultywowania własnych tradycji na obcej ziemi, byli grupą rozbitą, która nie posiadała także własnej prasy. Taki stan rzeczy utrzymywał się od połowy XIX w. i dopiero początek XX w. przyniósł pewną zmianę na rynku wydawniczym, wówczas bowiem w Petersburgu ukazuje się *Dziennik Petersburski* oraz tygodnik *Głos Polski*. Skromną listę pism polskich dopełniają: *Nowa Trybuna*, *Życie Kościelne* i *Wiadomości Archidiecezjalne*. Podczas I wojny światowej wiele redakcji działających na terenie Królestwa Polskiego przeniosło się do Petersburga, Moskwy oraz Kijowa, co zaowocowało wydawaniem w latach 1915-1918 około 150 pism polskich. Do najistotniejszych zalicza się m.in.: tygodniki *Sprawa Polska*, *Echo Polskie*, *Dziennik Polski*, *Gazeta Polska*, *Głos Polski* oraz miesięcznik *Myśl Narodowa*. Sytuacja zmienia się wraz z rewolucją październikową i wprowadzeniem *Dekrety o prasie*, które przyczyniają się do likwidacji polskiej prasy, zwłaszcza należącej do ugrupowań liberalnych i prawicowych³¹.

Prasa polonijna na wschodzie Europy napotyka obecnie na wiele trudności. Istnieją poważne problemy z dotarciem gazet do odbiorców, co jest rezultatem prowadzonej polityki przez władze kraju, jak również trudności ekonomicznych i natury mentalnej. W 1989 r. wznowiono wydawa-

²⁸ A. Paczkowski, *Prasa...*, op. cit., s. 261-264.

²⁹ *Encyklopedia...*, op. cit., s. 181.

³⁰ Ibidem.

³¹ A. Paczkowski, *Prasa...*, op. cit., s. 255-257, 260.

nie niezależnych polskich gazet, takich jak.: *Głos znad Niemna* (tygodnik Związku Polaków na Białorusi), *Nasza Gazeta* (tygodnik Związku Polaków na Litwie). Wspólnota Kultury Polskiej w Kaliningradzie wydaje *Głos znad Pregoty*, którego głównym celem jest integrowanie Polonii, informowanie o jej działalności, a także pielęgnowanie języka polskiego. Na Białorusi Polska Macierz Szkolna redaguje czasopismo specjalistyczne *Słowo Ojczyście*. Swoje wydawnictwa posiadają stowarzyszenia, np.: *Dziennik Kijowski*, *Polak na Łotwie*, *Nasza Polonia*, jak również wspólnoty parafialne, np.: *Spotkania*, *Wołanie z Wołynia*, *List do Ciebie*. Istnieją także prywatne inicjatywy wydające własne tytuły, np. *Kurier Wileński*³².

4. Rozwój historyczny polskiej prasy emigracyjnej

Chronologicznie wcześniejsza od prasy polonijnej jest prasa emigracyjna. Jej geneza związana jest z upadkiem powstań narodowych. Pojawiła się z tzw. Wielką Emigracją we Francji po upadku powstania listopadowego w 1830 r., a jej kolejne źródło to 1863 r., czyli klęska powstania styczniowego³³. Sławomir Kalembka podaje, że emigranci w latach 1832-1862 wydawali około 120 różnych czasopism, które w większości miały charakter organów społecznych określonych grup politycznych. Wydawnictwa najliczniej drukowano tam, gdzie skupiała się Polonia, a zatem w Paryżu (70 pism), Awinionie, Poitiers, Strasburgu, Wersalu, Brukseli i Londynie. Pisma starały się przybliżyć czytelnikom przyczyny upadku powstań narodowych, szeroko dyskutowano możliwe drogi odzyskania niepodległości, informowano również o wydarzeniach w ojczyźnie i w całej Europie. Pierwsze tytuły Wielkiej Emigracji charakteryzowały się nieregularnością i małą częstotliwością wydawania³⁴.

Leksykon *Media* podaje, że poza granicami Polski „od XIX w. ukazywało się nie mniej niż 3,5-4 tys. tytułów”³⁵. Liczby te rysują obraz polskiej emigracji w XIX w., która zmuszona do opuszczenia własnej ojczyzny, dążyła do podtrzymania więzi z krajem poprzez tak liczne wydawanie tytułów prasowych.

4.1. Okres do 1939 r.

Edward Stańczak opublikował katalog polskich czasopism emigracyjnych, które ukazywały się poza granicami Polski do czasu wybuchu II wojny światowej. Należy zwrócić uwagę na definicję czasopism emigracyjnych. Według Stańczaka są to „wydawnictwa periodyczne wydawane poza granicami państwa polskiego. Są to druki zarówno w języku polskim, jak i w językach obcych, dotyczące spraw polskich bądź przez Polaków wyda-

³² K. Alberski, *Z tradycji...*, op. cit., s. 167.

³³ Więcej informacji o prasie Wielkiej Emigracji znajduje się w publikacji S. Kalembki pt. *Prasa demokratyczna Wielkiej Emigracji. Dzieje i główne koncepcje polityczne (1832-1863)*.

³⁴ S. Kalembka, *Prasa demokratyczna Wielkiej Emigracji. Dzieje i główne koncepcje polityczne (1832-1863)*, Toruń 1977, s. 16, 21-22.

³⁵ *Media. Leksykon PWN*, red. E. Banaszekiewicz-Zygmunt, Warszawa 2000, s. 166.

wane lub redagowane³⁶. Ponadto przez czasopismo autor rozumie „druk o periodyczności od dziennika do rocznika, a także dużą grupę dokumentów wychodzących nieregularnie³⁷”.

W indeksie Edward Stańczak zamieścił 137 miejscowości, w których ukazywały się polskie tytuły emigracyjne. Niezaprzeczalnym liderem wydawniczym był Paryż, gdzie drukowano aż 120 tytułów (czasopisma polsko- i obcojęzyczne oraz sprawozdania). Kolejne miejsca zajmują: Wiedeń (30 tytułów), Kijów (28 tytułów), Chicago (24 tytuły)³⁸. Różnorodność polskich czasopism emigracyjnych zaprezentuję na podstawie określonych miejscowości. Za kryterium selekcyjną ów katalog wybrałam miasta – największe ośrodki polonijne. Mój subiektywny wybór pomija czasopisma obcojęzyczne, wspominające jedynie o aktywności Polonii. Dodatkowo przytoczyłam lata ukazywania się danych periodyków.

Na kontynencie europejskim znaczącym ośrodkiem polonijnym był **Paryż**, gdzie ukazywały się następujące czasopisma:

- *Babin na obcej ziemi* 1832 r.;
- *Baczność* 1862 r.;
- *Biesiada krzemieniecka w Paryżu* 1852 r., 1858-89 r., 1861 r.;
- *Biuletyn Towarzystwa Pracy Społeczno-kulturalnej dla Wychodźstwa Polskiego we Francji* 1926-29;
- *Całoroczne Trudy Komitetu Narodowego Polskiego* 1831-33;
- *Demokrata Polski* 1837-49;
- *Dla Ojczyzny* 1906-07;
- *Dziennik Narodowy* 1841-48;
- *Echo Miast Polskich* 1843-45;
- *Emigracja Polska* 1842 r.;
- *Feniks* 1833 r.;
- *Francuska medycyna i kronika lekarska* 1913-14;
- *Gazeta Narodowa* 1834 r.;
- *Głos Polski* 1917-18;
- *Głos Polski we Francji* 1929-31;
- *Goniec Polski* 1900-03;
- *Jutrzenka* 1853-54;
- *Kopia Dziennika Rewolucyjnego* 1846 r.;
- *Kraj i Emigracja* 1835-43;
- *Kronika Emigracji Polskiej* 1834-39;
- *Kurier Paryski* 1881-87;
- *Młoda Polska* 1838-40;
- *Naród Polski* 1836 r.;

³⁶ *Katalog polskich czasopism emigracyjnych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (do września 1939 r.)*, red. E. Stańczak, Warszawa 1983, s. 5-6.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, s. 212-215.

- *Nowa Polska* 1833-37, 1839-45;
- *Nowe rozrywki dla dzieci* 1834 r.;
- *Noworocznik Demokratyczny* 1842-43;
- *Ognisko* 1922-38;
- *Ojczyzna* 1848 r.;
- *Okólniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* 1832-36;
- *Pamiętnik Emigracji* 1832-33;
- *Pamiętnik Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu* 1871-82;
- *Pamiętnik Towarzystwa Przyjaciół Przemysłu* 1844 r.;
- *Panteon* 1907-08;
- *Pielgrzym Polski* 1832-33;
- *Piłsudczyk* 1933-37;
- *Pismo Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* 1840-41;
- *Pobudka* 1889-93;
- *Polak* 1837-39;
- *Polak* (dziennik) 1918-19;
- *Polak we Francji* 1924-40;
- *Polonia* 1914-18, 1920-26;
- *Polska Chrystusowa* 1842-43, 1846 r.;
- *Pospolite ruszenie* 1835 r.;
- *Postęp* 1834 r.;
- *Północ* 1835 r.;
- *Prawo Ludu* 1927-39;
- *Przegląd Dziejów Polskich* 1844 r.;
- *Przegląd Rzeczy Polskich* 1857-63;
- *Przegląd Socjalistyczny* 1892-93;
- *Przyszłość* 1834 r.;
- *Pszonka* 1841-44;
- *Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu* 1867-79;
- *Rocznik Towarzystwa Paryskiego Lekarzy Polskich* 1859-60, 1868 r.;
- *Rocznik Towarzystwa Polskiego Literacko-Artystycznego w Paryżu* 1912 r.;
- *Roczniki Polskie* 1865 r.;
- *Roczniki Polskiej Ligi Nauczania* 1918 r.;
- *Skarbiec* 1918-19;
- *Skarbiec Historii Polskiej* 1839-42;
- *Sokół Polski* 1924-27;
- *Sprawa Robotnicza* 1893-96;
- *Sybilla Tułactwa Polskiego* 1833-35;
- *Sztuka* 1904-05;
- *Sztuka Współczesna* 1929-30;
- *Teraźniejszość i Przyszłość* 1842-45, 1847-48;

- *Towarzystwo Demokratyczne Polskie* 1832-33, 1836-41;
- *Trybuna Polska* 1915-19;
- *Trzeci Maj* 1899-48;
- *Tygodnik* 1886-87;
- *Walka* 1926-29;
- *Wiadomości Krajowe i Emigracyjne* 1837 r.;
- *Wiadomości Polskie* 1854-61;
- *Wiara* 1866-67;
- *Wywód Słowny Rozpraw i Akta Publiczne Emigracji Polskiej* 1843-46;
- *Zbratnienie* 1847-48;
- *Zdanie Sprawy z Czynności Komitetu Narodowego Polskiego* 1832 r.;
- *Zdrowie* 1925 r.;
- *Zjednoczenie* 1841-44;
- *Życie Polskie* 1923-26³⁹.

W Ameryce Południowej, w argentyńskim **Buenos Aires**, były drukowane poniższe czasopisma:

- *Argentyna* 1932-47;
- *Gazeta Polska* 1938-42, 1946 r.;
- *Głos Polski* (dwutygodnik) 1922-32, 1937 r.;
- *Głos Polski* (oficjalny organ Kolonii Polskiej w Argentynie) 1929-35;
- *Goniec Polski* 1930-31;
- *Niezależny Kurier Polski w Argentynie* 1928-47;
- *Słowo Polskie* 1919-21;
- *Wiadomości Polskie* 1917-18⁴⁰.

Natomiast w Ameryce Północnej, w **Chicago** autor odnotował niniejsze periodyki:

- *Bicz Boży* (tygodnik humorystyczny) 1909-18;
- *Bicz Boży* (tygodnik antypapieski, antyklerykalny, wolnomysłicielski) 1927-29;
- *Dziennik Chicagowski* 1890-1971;
- *Dziennik Ludowy* 1907-25;
- *Dziennik Narodowy* 1898-1923;
- *Dziennik Związkowy – Zgoda* 1908-39;
- *Głos Ludowy* 1923-29;
- *Głos Polek* 1910-16;
- *Komunista* 1920 r.;
- *Okólnik Wydziału Narodowego Polskiego* 1919-22;

³⁹ *Katalog polskich czasopism...*, op. cit., s. 19, 21, 25, 29, 32-33, 36-38, 40, 46-47, 51, 57, 60, 62-63, 65, 72, 76, 82-84, 86, 88, 90-98, 103-105, 109-112, 115, 118, 123-124, 128-132, 134-135, 139-142, 147, 149-150, 154, 156-158, 163.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 19, 41, 45-46, 50-51, 81, 129, 149.

- *Przebudzenie* 1927-55;
- *Robotnik Polski* 1900-08, 1921-27;
- *Sokół Polski* 1896-1913;
- *Weteran* 1925-29;
- *Wici* 1913-21;
- *Zgoda* 1888-1931;
- *Źródło Prawdy* 1910-37⁴¹.

W **Londynie** ukazywały się następujące wydawnictwa:

- *Demokrata Polski* 1937-63;
- *Gazeta Ludowa* 1902-07;
- *Głos Wolny* 1863-70;
- *The New Era* 1920-30;
- *The New Poland* 1919-20;
- *Okólniki Towarzystwa Demokratycznego Polskiego* 1832-59;
- *The Polish Economic Bulletin* 1919-23;
- *The Polish Handbook* 1925;
- *The Polish Review* 1917-18;
- *Przedświt* 1881-1920;
- *Republikanin* 1837;
- *Światło* 1898-1904⁴².

4.2. Okres po 1939 r.

Po wybuchu II wojny światowej centrum polskiej emigracji politycznej stał się **Paryż**. To tam z inicjatywy rządu rozpoczęto wydawanie *Głosu Polski* oraz tygodnika przeznaczanego dla wojska *Polska Walcząca*, natomiast *Wiadomości Polskie* i *Słowo* kontynuowały tradycję tytułów sprzed 1939 r. Redagowano także następujące tytuły: *Narodowiec*, *Zeszyty Literackie*⁴³, *Kontakt*, *Tygodnik Paryski*⁴⁴. Również w Paryżu od 1948 r. zaczęła się ukazywać *Kultura* (pierwszy numer wydano w Rzymie w 1947 r.). Jerzy Giedroyc, twórca czasopisma, założył Instytut Literacki, który stał się najbardziej zasłużoną instytucją wydawniczą na emigracji. Instytut objął swoim mecenatem polski dorobek literacki, wydawał wiele książek. Legendarnymi twórcami tego polityczno-społecznego wydawnictwa byli: Józef Czapski, Gustaw Herling-Grudziński, a także współpracownicy z zagranicy, min.: Sławomir Mrozek, Stefan Kisielewski, Leopold Unger, Zbigniew Byrski, Dominik Morawski. Każdy numer miał ok. 160 stron⁴⁵. W 2000 r., zgodnie z wolą redaktora, magazyn przestał się ukazywać.

⁴¹ Ibidem, s. 20-21, 30-32, 34, 44-45, 59, 88, 111, 122, 130-131, 147, 151, 157, 160-161.

⁴² *Katalog polskich czasopism...*, op. cit., s. 29, 40, 48-49, 79, 88, 99-100, 111-112, 119, 137.

⁴³ B. Wierzbiański, *Prasa i książka o polskiej tematyce w Stanach Zjednoczonych*, [w:] *Oświata, książka, prasa ...*, op. cit., s. 86, 89.

⁴⁴ F.J. Wilk, *Prasa polska na obczyźnie*, [w:] *Oświata, książka, prasa ...*, op. cit., s. 147.

⁴⁵ Ibidem, s. 149-150.

Ważną rolę pełniło centrum polonijne na **Bliskim Wschodzie**, gdzie wydawano przede wszystkim pisma przeznaczone dla żołnierzy i uchodźców cywilnych, np.: *Kurier Polski* w Bagdadzie, tygodnik *Orzeł Biały*, *Dziennik Żołnierza*. Natomiast we wschodniej części Europy, w trakcie II wojny światowej, polska emigracja była skupiona wokół wydawanych w Moskwie *Nowych Widnokręgów*⁴⁶.

Klęska Francji w II wojnie światowej zmusiła do przeniesienia ośrodka prasy polskiej **z Paryża do Londynu**, gdzie kontynuowano wydawanie najważniejszych tytułów. W 1940 r. powstaje *Dziennik Polski*, a od 1944 r. ta ogólnoinformacyjna gazeta zmienia nazwę na *Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza*. Bolesław Wierzbiański w artykule *Prasa i książka o polskiej tematyce w Stanach Zjednoczonych* szeroko komentuje londyński tytuł, zauważając, że „gazeta organizacyjnie jest uporządkowana, ma podział na wiadomości i publicystykę oraz wiadomości lokalne”⁴⁷. Jeden z zarzutów dotyczy słabo rozbudowanego działu życia polskiego na świecie oraz braku jasno sprecyzowanych koncepcji politycznych czy gospodarczych, w odniesieniu do ojczyzny.

Środowisko władzy dobrze oceniło *Nową Polskę*, redagowaną przez Antoniego Słonimskiego. Rozpoczyna działalność pismo *Lwów i Wilno*, katolickie *Życie* oraz kilka periodyków naukowych, a w latach 70. polska emigracja zaczęła wydawać kwartalnik polityczny *Aneks*⁴⁸.

Oprócz gazet o charakterze informacyjnym nie brak wydawnictw nacechowanych politycznie. Bolesław Wierzbiański odnotował następujące tytuły: *Jutro Polski*, *Myśl Polska*, *Trybuna*, *Robotnik*, *Rzeczpospolita*⁴⁹.

Polska kultura była szeroko promowana na łamach pisma *Wiadomości*, które początkowo ukazywało się w Warszawie w latach 1924-1939, a jego wydawanie zostało wznowione przez redaktora Mieczysława Grydzewskiego w 1946 r. w Londynie. Ten tygodnik literacki, uważany za poważne czasopismo społeczno-kulturalne, utrzymał się na rynku do 1974 r. Kolejnym magazynem wspierającym polskie dziedzictwo kulturowe był *Pamiętnik Literacki*, należący do Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie. Redagowany przez dr. Józefa Garlińskiego był kompendium wiedzy o polskiej prozie, poezji, prezentował recenzje książek, bibliografie literatury oraz informator na temat działalności polskiej emigracji⁵⁰.

Do wyżej wymienionych wydawnictw emigracyjnych należy dodać publikacje specjalistyczne, tj.: *Biuletyn Koła Lwowian*, *Biuletyn Informacyjny AK*, *Dziatwa*; ponadto wydawnictwa przeznaczone dla określonych grup społecznych, np.: *Merkuriusz Polski – Życie Akademickie*, *Posel Ewangelicki*, *Głos Kobiet*, *Nowe Książki*, *Razem Młodzi Przyjaciele*, *Przegląd Zachod-*

⁴⁶ *Media. Leksykon PWN...*, op. cit., s. 163-166.

⁴⁷ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 85.

⁴⁸ *Słownik wiedzy o mediach*, red. E. Chudziński, Bielsko-Biała – Warszawa, s. 90-92.

⁴⁹ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 87.

⁵⁰ F.J. Wilk, *Prasa polska...*, op. cit., s. 149.

ni, *Wiadomości POSKu*, *Sodalis Marianus*, *Przegląd Powszechny* (miesięcznik katolicki), *Wychowanie Ojczyście*, *Wiadomości Nauczycielskie* (kwartalniki pedagogiczne). Różnorodności polskiej prasy emigracyjnej w Londynie dopełniają publikacje kombatanckie, często ukazujące się nieregularnie. Zalicza się do nich m.in.: *Ku Wolnej Polsce* (kwartalnik Brygady Strzelców Karpackich), *Na Szlaku Kresowej* (tytuł należący do Dywizji Kresowej), *Goniec Karpacki*, *Orzeł Biały*, *Skrzydła* (pismo Stowarzyszenia Lotników Polskich), *Rzeczpospolita Podchorążacka*⁵¹.

Znaczną grupę wydawnictw stanowią pisma o charakterze religijnym. Za Franciszkiem Wilkiem można wymienić takie jak: *Gazeta Niedzielną*, *Przegląd Powszechny*, *Wiadomości PMK – Czyn Katolicki*, *Posel Ewangelicki*⁵².

Wypada również wspomnieć o licznej grupie, jaką stanowi prasa harcerska. Wiesław Kukła przybliżył losy tych periodyków na całym świecie, dużą uwagę poświęcając tym redagowanym przez Naczelny Komitet Harcerski w Londynie. W latach 1939-1950 ukazywały się tam następujące tytuły: *Ognisko Harcerskie – Listy Okólne*, *Harcerstwo*, *Zuch*, *Czuwaj*, *Słowo i Czyn*, *Wracamy*⁵³. Natomiast na terenie całej Wielkiej Brytanii były redagowane czasopisma takie jak: *Życie Terenu*, *Harcerstwo*, *Ognisko Harcerskie*. *Kwartalnik Starszyny Harcerskiej*, *Wiadomości Urzędowe*, *Świat Młodych*, *Ogniwa*, *Nowe Wiadomości dla Młodzieży i dla Dzieci*, *Nowiny Majowe dla Młodzieży*, *Nasze Sprawy*, *Nasze Nowiny*, *Harc mistrz*, *Wiadomości Starszego Harcerstwa*, *W Kręgu Rady*⁵⁴.

Istnieją wreszcie wydawnictwa w języku angielskim, stanowiące o Polsce. Do tego zbioru zalicza się m.in.: *International Solidarity* (wydawany przez Biuro Informacyjne *Solidarność*)⁵⁵, *Voice of Solidarity* (biuletyn o sprawach polskich przeznaczony dla prasy angielskiej), *Uncensored Poland (Studium Spraw Polskich)*⁵⁶.

Wielka Brytania dominowała po zakończeniu wojny na mapie Europy jako ośrodek wydawniczy prasy emigracyjnej. Do Londynu przeniosły się gazety wydawane wcześniej na Bliskim Wschodzie i we Włoszech. Taka sytuacja została utrzymana do połowy lat 50., kiedy ośrodek londyński zaczęła równoważyć paryska *Kultura*.

Literatura podaje także kilka polskich tytułów emigracyjnych redagowanych w **Rzymie**. Są to:

- *Kronika Rzymska* – jest wydawnictwem należącym do Domu Polskiego Jana Pawła II w Rzymie. Jako publikacja specjalistyczna, odwołuje się najczęściej do polskiej problematyki kościelnej, religijnej; publikacje skupiają się wokół działalności Jana Pawła II.

⁵¹ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 87.

⁵² F.J. Wilk, *Prasa polska...*, op. cit., s. 151.

⁵³ W. Kukła, *Z dziejów prasy harcerskiej na obczyźnie*, [w:] *Emigracyjna i polonijna prasa harcerska 1914-2003*, red. W. Kukła, M. Miszczuk, Warszawa 2003, s. 8-9.

⁵⁴ Ibidem, s. 13-14.

⁵⁵ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 88.

⁵⁶ F.J. Wilk, *Prasa polska...*, op. cit., s. 148.

- *Polska w Europie* – tytuł wydawany przez Związek Federalistów Pol-
skich⁵⁷.
- *Osservatore Romano* – polska edycja watykańskiego dziennika, wyda-
wanego pod tą samą nazwą.
- *Duszpasterz Polski Zagranicą* – ukazuje się jako dwumiesięcznik lub
kwartalnik⁵⁸.

W **Niemczech** ukazywał się tygodnik *Ostatnie Wiadomości*, który został przekształcony z wydawnictwa założonego przez władze w amerykańskiej strefie okupacyjnej. Informacyjny charakter gazety pozwala na prezentowanie wiadomości z całego świata, bez nachyleń politycznych i opiniotwórczych komentarzy⁵⁹.

Prasa emigracyjna Polonii amerykańskiej informowała przede wszystkim o działalności organizacji polonijnych i parafii, zamieszczała reklamy polskich sklepów. Dostarczała wiadomości z ojczyzny, drukowała polskie powieści i nowele – była łącznikiem z ojczyzną, przypominała o narodowej kulturze. Oprócz „spraw polskich” na łamach ówczesnych periodyków znajdowały się informacje dotyczące najbliższej okolicy i wydarzeń ogólnoamerykańskich. Prasa starała się pomóc rodakom w zrozumieniu lokalnych praw, obyczajów, a przede wszystkim języka. Franciszek Wilk do najpopularniejszych czasopism emigracyjnych redagowanych w Stanach Zjednoczonych zalicza następujące tytuły:

- *Dziennik Chicagowski* – wydawany przez Ojców Zmartwychwstańców od 1890 r., redagowany przez J. Białasiewicza, o nakładzie 20 000 egzemplarzy.
- *Nowy Świat* – pierwszy numer tego czasopisma, będącego własnością Komitetu Narodowego Amerykanów Polskiego Pochodzenia, ukazał się w 1896 r. w Nowym Jorku. Od początku pismo walczyło o niepodległość ojczyzny, nierzadko sprzeciwiając się polityce prezydenta F.D. Roosevelta.
- *Wiadomości Codzienne* – założone w 1915 r. w Cleveland.
- *Dziennik Polski* – redagowany w Detroit.
- *Pittsburchanin* – ukazujący się od 1924 r. w Pittsburghu⁶⁰.

Bolesław Wierzbiański do tego spisu zlicza kolejne tytuły: *Dziennik Związkowy*, *Nowy Dziennik*, *Gwiazda Polarna*, *Dziennik Polski*, *Weteran*, *Pomost*⁶¹.

W USA nie brakuje także wydawnictw o tematyce polskiej, ale ukazujących się w języku angielskim. Należą do nich m.in.: *New Horizon*, *Polonia Voice – Polish American Journal*, *Polish Perspectives*, *Poland Watch* (kwartalnik zajmujący się prawami człowieka w Polsce)⁶².

W **Kanadzie** w połowie lat 80. XX w. ukazywały się następujące

⁵⁷ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 88.

⁵⁸ F.J. Wilk, *Prasa polska...*, op. cit., s. 151.

⁵⁹ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 86.

⁶⁰ F.J. Wilk, *Prasa polska...*, op. cit., s. 145.

⁶¹ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 77-78, 81, 87, 89.

⁶² Ibidem, s. 82, 88.

polskie magazyny emigracyjne: *Głos Polski i Gazeta Polska, Słowo Polskie, Związkowiec, Czas*⁶³.

5. Rola prasy polonijnej

Każda fala emigracji ma swoje cechy charakterystyczne. Innymi motywacjami kierowali się ludzie opuszczając Polskę po upadku powstania listopadowego, innymi po II wojnie światowej. W konsekwencji różne były cele polskich skupisk emigracyjnych i wydawanej przez nie prasy. Wydawnictwa polonijne stawały się ważnym elementem życia społecznego, kulturalnego i politycznego, świadczyły o działalności Polaków na obczyźnie, były najbardziej aktualnym źródłem informacji.

Prasa Polaków migrujących w celach zarobkowych na Zachód miała jednoczyć grupę emigrantów. Interesowała się sprawami lokalnych społeczności, jednak najczęściej poruszaną kwestią była polskość, co objawiało się w powracającym temacie niepodległościowym. To dzięki naciskom mediów polonijnych udało się utworzenie polskiej armii we Francji czy zebranie ogromnych sum pieniędzy na „sprawę narodową”. Misja mediów polonijnych w podtrzymywaniu więzi między Polonią a ojczyzną była niebagatelna. Prasa przyczyniała się do tworzenia etnicznych więzi, podtrzymywała pamięć o tradycjach, mobilizowała Polaków do działania na rzecz odzyskania niepodległości. Chociaż język używany na łamach gazet często był ubogi, to jednak bez rozwoju polskiej mowy niemożliwe byłyby występy polskich artystów na obczyźnie czy działania na rzecz odbudowy kraju⁶⁴.

Andrzej Paczkowski zauważa, iż deklarowane zadania prasy emigracyjnej kładły nacisk na różne sfery życia emigrantów. Na podstawie pism ukazujących się we Francji w I połowie XX w. przytacza odrębne stanowiska. I tak *Życie Polskie* akcentuje fakt, że „prasa nasza tutejsza ma na celu, bardziej niż gdzie indziej, skupiać nas na obczyźnie (...) być mocnym i trwałym cementem, spajającym nas w jedną nierozzerwalną całość między sobą z jednej strony, a między emigracją i krajem ojczystym z drugiej strony”⁶⁵. Natomiast *Głos Wychodźcy* uważa, że „pierwszym obowiązkiem prasy jest obrona (...) wychodźstwa przed wyzyskiem pracodawcy (...) oraz obrona przed nadmiernym opodatkowaniem ze strony konsulatów polskich”⁶⁶. Z kolei *Narodowiec* deklarował, iż prasa musi być łącznikiem między wychodźcą a krajem ojczystym i wychodźcą a krajem pobytu i pracy, i powinna mu zastąpić wiele narodowych i kulturalnych wartości kraju ojczystego, który musiał opuścić⁶⁷.

⁶³ B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 84.

⁶⁴ E. Orzechowski, *Media polonijne a więź Polonii z krajem oraz promocja Polski w świecie, „Zeszyty Prasoznawcze”*, Kraków 1999, nr 1-2, s. 85.

⁶⁵ A. Paczkowski, *Prasa i społeczność polska we Francji w latach 1920-1940*, Wrocław 1979, s. 182.

⁶⁶ Ibidem, s. 183.

⁶⁷ Ibidem.

Analiza deklaracji programowych pism emigracyjnych ukazujących się na terenie Francji pozwoliła Paczkowskiemu określić zadania prasy emigracyjnej. Przede wszystkim gazety kładły nacisk na obronę interesów materialnych emigrantów – robotników. Pomoc ta była udzielana w formie porad prawnych, tłumaczenia pism urzędowych, objaśniania aktów prawnych regulujących pobyt Polaków na obczyźnie. Na drugim miejscu stawiano zadanie podtrzymywania łączności między wychodźcą a krajem. Nawiązywanie relacji między emigracją a społeczeństwem kraju osiedlenia, adaptacja na obcej ziemi oraz prowadzenie zbiórek pieniężnych to kolejne cele prasy wychodźczej. I wreszcie prasa stawiała sobie za cel kształtowanie postaw i ustanawianie wzorców kulturowych⁶⁸.

Z kolei Jan Kowalik, ze względu na szeroki zakres zadań i celów, jakie przyświecają prasie emigracyjnej, uważa, iż jest ona „elementarzem, śpiewnikiem, katechizmem, kalendarzem, poradnikiem prawno-gospodarczym oraz dziennikiem >rozporządzeń licznych władz<”⁶⁹. Kowalik rozpatruje znaczenie prasy emigracyjnej w czasie II wojny światowej pod różnymi kątami. Od strony interesów Polski wymienia następujące zadania prasy na obczyźnie:

- walka o niepodległość ojczyzny, prowadzona za pomocą słowa pisanego;
- dostarczanie wiadomości o sytuacji w okupowanej Europie;
- prowadzenie akcji charytatywnych, z których dochód był przeznaczony dla ojczyzny;
- pomoc uchodźcom w podtrzymywaniu kontaktów z Polską;
- promocja artystów, pisarzy, naukowców polskich. Z punktu widzenia interesów polskiej emigracji, za Kowalikiem można wymienić następujące funkcje prasy:
- dostarczanie informacji o funkcjonowaniu Polonii;
- informowanie o sytuacji na froncie, a w szczególności polskich oddziałów;
- pomoc w poszukiwaniach ludzi zaginionych podczas wojny;
- informowanie o wydarzeniach politycznych z całego świata;
- wychowywanie emigracji poprzez przybliżanie narodowej kultury⁷⁰.

Natomiast w stosunkach międzynarodowych prasa emigracyjna miała szczególne zasługi w dostarczaniu wiarygodnych informacji całemu światu o sytuacji w Europie oraz w propagowaniu sprawy polskiej na arenie międzynarodowej.

W okresie powojennym nastąpił proces zmian w tradycyjnych czasopiśmie polonijnych, podjęto próby przekształcania je w pisma w połowie tylko polskojęzyczne, albo nawet obcojęzyczne. Władze krajowe w okresie PRL nie doceniały potencjału mediów polskich poza granicami kraju, nie uczyniły

⁶⁸ Ibidem, s.184, 189-190, 193-202, 205-206.

⁶⁹ Ibidem, s. 147.

⁷⁰ A. Bajor, *Jan Kowalik...*, op. cit., s. 147.

praktycznie nic, aby wesprzeć środowiska polonijne. Co więcej, niepotrzebnie wtrącały się w wewnętrzne sprawy organizacji polskich oraz blokowały rozpowszechnianie gazet polonijnych w Polsce. Franciszek Wilk w artykule pt. *Polska prasa na obczyźnie* dodaje, że w okresie komunizmu tylko wydawnictwom emigracyjnym przyświecała idea wolności słowa (nieskrępowanego systemem informowania), a także pokojowej walki o niepodległość⁷¹.

Bolesław Wierzbiański w artykule pt. *Prasa i książka o polskiej tematyce w Stanach Zjednoczonych* zauważa, że prasa polska na emigracji spełniała kilka funkcji:

- pielęgnowanie polskości pod względem językowym oraz kulturowym;
- wspomaganie działań emigracji politycznej zmierzających do odzyskania niepodległości;
- informowanie o sprawach polskich, a także ogólnościowych;
- informowanie nowych emigrantów o warunkach życia w kraju osiedlenia się⁷².

Współcześnie media polonijne często opiniują polskie wystawy, targi oraz inicjatywy promocyjne, „przygotowują odbiorców na występy krajowych polityków, (...) przez media polonijne płynie coraz szersza informacja o sprawach krajowych: ofertach gospodarczych, turystycznych, edukacyjnych”⁷³. Agnieszka Bajor do tej listy dodaje jeszcze następujące cele: podtrzymywanie ducha polskości, promocja języka narodowego, pielęgnowanie kultury ojczystej, informowanie o wydarzeniach w Polsce, przybliżanie rzeczywistości kraju osiedlenia się⁷⁴.

Zaprezentowane powyżej funkcje prasy polonijnej ilustrują nie tylko bogactwo zadań, jakich podejmuje się omawiana prasa, ale przede wszystkim unaocniają, w jaki sposób określona sytuacja historyczna wpływała na wybór celów konkretnej gazety. Okazuje się bowiem, iż w dużym stopniu profil danego periodyku, w połączeniu z określoną sytuacją społeczno-polityczną w kraju emigracyjnym, determinują zakres i charakter podejmowanych zadań. Jednak zarówno w odniesieniu do prasy emigracyjnej, jak i polonijnej, występują pewne funkcje spełniane bez względu na okres historyczny, wydarzenia polityczne czy charakter pisma. W opracowaniach różnych autorów powtarzają się trzy poniższe cele:

- promowanie kultury polskiej;
- dostarczanie informacji o wydarzeniach z ojczyzny;
- pomoc emigrantom w przystosowaniu się do rzeczywistości kraju emigracyjnego.

Emil Orzechowski spuentował powyższe zadania prasy polonijnej, stwierdzając, że „ułatwia proces adaptacji i asymilacji, jednocze-

⁷¹ F.J. Wilk, *Prasa polska...*, op. cit., s. 150.

⁷² B. Wierzbiański, *Prasa...*, op. cit., s. 77.

⁷³ E. Orzechowski, *Media polonijne...*, op. cit., s. 89.

⁷⁴ A. Bajor, *Jan Kowalik...*, op. cit., s. 145.

śnie zaś utrwała świadomość odrębności etnicznej i związku z narodem macierzystym⁷⁵.

Można zaryzykować stwierdzenie, iż poprzez funkcje, jakie spełnia, prasa polonijna jest doskonałym narzędziem w rękach Polonii. Nie tylko pełni misję informacyjną, wpływa na środowisko Polonii, ale także zachowuje pamięć o ojczyźnie. Jednak to narzędzie nie zawsze jest przez emigrantów odpowiednio wykorzystane, wydaje się bowiem, że prasa polonijna mogłaby w większym stopniu promować kulturę polską. Brakuje popularyzacji polskiej książki, teatru czy muzyki. Artykuły i recenzje dotyczące koncertów, premier teatralnych, filmowych czy nowych wydawnictw książkowych mogłyby przyczynić się do propagowania wydarzeń kulturalnych, odbywających się w Polsce. Działania te, w połączeniu z reklamą księgarń wysyłkowych oraz sklepów muzycznych, mogłyby doprowadzić do zapoznania się z elementami polskiej kultury na większą skalę.

BIBLIOGRAFIA

- Alberski K., *Z tradycji i współczesności gromadzenia bieżących czasopism polonijnych w Bibliotece Narodowej*, [w:] *Kultura książki i prasy polonijnej. Dziedzictwo narodowe i światowe*, red. M. Kalczyńska, D. Sieradzka, ks. Z. Małecki, Katowice 2009.
- Bajor A., *Jan Kowalik – badacz i bibliograf prasy polonijnej*, [w:] *Kultura książki i prasy polonijnej. Dziedzictwo narodowe i światowe*, red. M. Kalczyńska, D. Sieradzka, ks. Z. Małecki, Katowice 2009.
- Encyklopedia wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Wrocław 1976.
- Kalembka S., *Prasa demokratyczna Wielkiej Emigracji. Dzieje i główne koncepcje polityczne (1832-1863)*, Toruń 1977.
- Katalog polskich czasopism emigracyjnych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (do września 1939 r.)*, red. E. Stańczak, Warszawa 1983.
- Kowalik J., *Bibliografia polskiej diaspory w ostatnim ćwierćwieczu: stan i zadania*, [w:] *Oświata, książka, prasa na obczyźnie*, red. C. Czaplński, Londyn 1989.
- Kukła W., *Z dziejów prasy harcerskiej na obczyźnie*, [w:] *Emigracyjna i polonijna prasa harcerska 1914-2003*, red. W. Kukła, M. Miszczuk, Warszawa 2003.
- Lencznarowicz J., *Prasa i społeczność polska w Australii 1928-1980*, Kraków 1994.
- Orzechowski E., *Media polonijne a więź Polonii z krajem oraz promocja Polski w świecie*, „Zeszyty Prasoznawcze”, R. XLII, nr 1-2, Kraków 1999.
- Paczkowski A., *Prasa i społeczność polska we Francji w latach 1920-1940*, Wrocław 1979.
- Paczkowski A., *Prasa polska na obczyźnie (1870-1918)*, [w:] *Prasa polska w latach 1864-1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976.
- Polonia w liczbach*, [w:] *Wspólnota Polska*, [online] [dostęp: 13 marca 2011]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=pwko00>
- Media. Leksykon PWN*, red. E. Banaszek-Zygmunt, Warszawa 2000.
- Słownik wiedzy o mediach*, red. E. Chudziński, Bielsko-Biała – Warszawa 2007.
- Wierzbiański B., *Prasa i książka o polskiej tematyce w Stanach Zjednoczonych*, [w:] *Oświata, książka, prasa na obczyźnie*, red. C. Czaplński, Londyn 1989.
- Wilk F.J., *Prasa polska na obczyźnie*, [w:] *Oświata, książka, prasa na obczyźnie*, red. C. Czaplński, Londyn 1989.

⁷⁵ E. Orzechowski, *Media polonijne...*, op. cit., s. 88-89.

ORIGINS AND EVOLUTION OF POLISH EMIGRATIONAL PRESS

SUMMARY

The article tries to demonstrate situation of Polish emigrational press and Polish-language magazines, pointing out their historical evolution. Furthermore, the Polish emigrational press is arranged chronologically. Examples of this kind of press are mainly taken from different books and papers, written by well-known reserchers of Polish press. Their assignment was to illustrate variety of Polish newspapers, which were published for many years. In the article there are given many examples of functions, which Polish-language press ought to fulfil abroad. The author also highlights the difference between Polish emigrational magazines and Polish-language press, providing various definitions.

KEY WORDS: Polish press abroad, Polish emigrational press, Press functions, Polish publishing centres abroad